

УДК 81'37:398.21(430):82-92

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2022.02.391>

СТРУКТУРНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОПОВІДЕЙ ПРО НІМЕЧЧИНУ ТА НІМЦІВ (НА МАТЕРІАЛІ НАРАТИВНИХ ІНТЕРВ'Ю)

Назарій СЛОБОДЯН

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6117-3958>

магістр філології,

здобувач ступеня доктора філософії,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

кафедра теорії і методики української та світової літератури,

вул. М. Кривоноса, 2, 46000, Тернопіль, Україна,

e-mail: nazariy.sln@gmail.com

Наративні тексти стали предметом вивчення багатьох гуманітарних наук. Особливе місце серед них займає фольклористика, яка, взявши за об'єкт усні оповідання, досліджує досвід колективного, що формувався під значним впливом суспільно-політичних подій. *Хронологічні межі дослідження* — ХХ — початок ХХІ століття.

Предметом нашої уваги у цій статті є складова розповідей про Німеччину та німців.

Мета статті — дослідити структурні та семантичні особливості оповідей про Німеччину та німців.

Методологічний підхід, який ми використовуємо для аналізу семантики поданих наративів, частково сформований на підставі методик аналізу культурних явищ, здійснених українськими фольклористами на початку ХХІ ст. У статті застосовані антропологічний, порівняльний, системний та статистичний методи дослідження.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше комплексно проаналізовано сучасний український наратив про Німеччину та німців.

Ключові слова: усна традиція, наратив, наратологія, Німеччина, німці, семантика.

Nazarii SLOBODIAN

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6117-3958>

Master of Philology. Ph. D. candidate,

Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University of Ternopil.

Department of Theory and Methods of Ukrainian and World Literature,

2, Maxyma Kryvonosa str., 46000, Ternopil, Ukraine,

e-mail: nazariy.sln@gmail.com

STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF STORIES ABOUT GERMANY AND GERMANS (BASED ON NARRATIVE INTERVIEWS)

The study of the structure and the features of the semantics of the narrative in general is quite a difficult research task, especially considering the nature of the material. After all, we are dealing with texts that depict certain symbolic ideas of our contemporaries. Folklore about Germans and Germany is an integral part of oral folklore, which was formed through the prism of socio-political events that were the basis for its development and functioning. This branch of folklore began to expand especially actively during political and social cataclysms, such as the First and Second World Wars, waves of emigration and migrant labor. That is why nowadays there is a large number of different opinions, stereotypes and prejudices about Germans and Germany, which due to the social context and prevalence have become elements of folklore.

The subject of our study is a content component of stories about Germany and the Germans. *The aim of the article* is to explore the structural and semantic features of stories about Germany and Germans.

The study uses anthropological, comparative, systematic and statistical methods.

Analyzing the theoretical works of folklorists on this topic and analyzing the interviews, we can conclude that in narrative texts the image of a German and Germany can be revealed through a spatial model. This is clearly seen in the memorandum convention, which is characterized by the complexity of the plot, because the hero in it is both a participant and a witness of the event.

The analysis of our material shows that these narratives are characterized by two types of narrative: homodiegetic and heterodiegetic. The latter is usually represented by relatives or acquaintances.

The most common mythologem is the image of a «distant land», where everything is different than ours. That what makes us different the respondent tries to convey accurately and in detail, while clearly and vividly reproducing the personalities of people, their values, manner of speech, interpersonal relationships and stereotypes of everyday behavior.

Keywords: oral tradition, narrative, narratology, Germany, Germans, semantics.

Вступ. Увага до усних оповідань має в українській фольклористиці певну традицію. Оповідання «з уст народу» про важливі особисті чи суспільні події знаходимо в художньому та науковому доробку Марка Вовчка, Пантелеймона Куліша, Михайла Драгоманова, Івана Франка, Зенона Кузеля, Володимира Гнатюка [1; 2; 3; 4; 5; 6]. У фольклористиці сучасної доби найперше на ці тексти звернув увагу Степан Мишанич, показавши, як емоційно-забарвлені події, користуючись фондом усної традиції, постають у формі народних оповідань [7; 8].

Вивчення структури та загалом особливостей семантики наративу є доволі складним дослідницьким завданням передовсім з огляду на характер матеріалу. Адже тут ми маємо справу з текстами, що відображають певні символічні уявлення наших сучасників. Однак методи дослідження, які застосовує фольклористика, показали свою продуктивність у вивченні персональних оповідей про важливі особисті чи суспільні події [9; 10]. На думку Оксани Лабащук, здатність фольклору реагувати на найактуальніші виклики сучасності, «дасть змогу не лише відповідно інтерпретувати сучасну фольклорну традицію, а й розглядати фольклор як надзвичайно чутливий барометр суспільних процесів» [10, с. 234].

Досліджуючи традиційну культуру певних спільнот, в царині фольклористики було вироблено ряд відповідних методів, які виявилися дієвими для інтерпретації усних текстів, витворених іншими типами культури. Це дає змогу застосовувати фольклористичні підходи для того, щоб, аналізуючи закорінені в людському досвіді соціально-культурні практики, побачити духовне обличчя нашого сучасника. У цьому контексті нам варто звернути увагу передусім на прозові тексти оповідного характеру, викладені (розказані) в меморатній конвенції. Для того, щоб описати структуру наративу та зрозуміти його семантику, не достатньо застосувати підходи, що їх виробила та традиційно використовує фольклористика. Оскільки ми працюємо з розповідними текстами, доцільно використовувати напрацювання наратології. Успішність такого підходу на матеріалі автобіографічних оповідей продемонструвала О. Лабащук [10].

Важливим у нашому дослідженні є також питання фольклорності. За концепцією Костянтина Богданова, фольклорність визначається на підставі значення того чи іншого тексту для певної соціальної гру-

пи, а також з урахуванням тієї суспільної ролі, яку він відіграє для учасників фольклорної комунікації «в межах певного історичного хронотопа, соціального контексту. Такі тексти постійно відтворюються. Це фундамент колективного дискурсу, умова ідеологічного взаєморозуміння і критерій соціальної ідентифікації [11, с. 19]».

Мета нашої статті — дослідити структурні та семантичні особливості оповідей про Німеччину та німців. *Предметом* уваги є змістовна складова розповідей про Німеччину та німців. *Методологічний підхід*, який ми використовуємо для аналізу семантики поданих наративів, частково сформований на підставі методик аналізу культурних явищ, здійснених такими фольклористами як О. Кузьменко, О. Лабащук, О. Гінда [9; 10; 12].

У статті застосовані антропологічний, порівняльний, системний та статистичний методи дослідження.

Основна частина. Універсальність самої розповіді, або ж наративу, підтверджується словами основоположника структурної наратології Роланда Барта, який стверджує, що «оповідний процес у практично необмеженій різноманітності форм існує всюди, в усі часи, в будь-якому суспільстві люди різної, якщо не сказати протилежної культури спільно дослухаються до одних і тих самих розповідей: оповідь нівелює різницю між високою та масовою літературою, долаючи національні, історичні та культурні бар'єри, воно присутнє у світі, як саме життя [13, с. 387]».

На думку німецького дослідника теорії оповіді Вольфа Шміда, сучасна наратологія розглядає процес формування наративу як результат послідовних трансформацій. Таку модель наративної трансформації вчений пропонує називати породжувальною, адже вони репрезентують певні логічні процеси. Важливим залишається виявити ряд операцій, на основі яких відбувається зміна початкового матеріалу. Автор зазначає: «Завдання породжувальних моделей полягає у відособленні наративних операцій, які трансформують початковий матеріал, що міститься у розповідному творі, в доступний спостереженню кінцевий продукт, тобто в розповідний текст, а також у тому, щоб відтворити логічну послідовність проведених операцій [14, с. 138]».

Важливими у цьому річизі є напрацювання українських наратологів та фольклористів, чий науковий

дослідження так чи інакше присвячені теорії оповіді. Український дослідник Ігор Папуша наголошує на важливості напрацювань в наратології для сучасної гуманітаристики. Він зазначає, що «нاراتологія може також забезпечити аналітичний критерій для усіх дисциплін, які займаються «текстами» в найширшому значенні цього слова — літературними і нелітературними, писемними і усними, словесними і несловесними. Бо ж нарація присутня не лише в літературних, міфологічних чи релігійних текстах. Вона також є у щоденному спілкуванні, будь воно усним чи письмовим, словесним чи несловесним [15, с. 29]».

Оксана Лабащук вважає, що «вживання терміну «нарратив» дає змогу уникати жанрових визначень окремого фольклорного твору чи сюжету, що особливо актуально у тих випадках, коли принципово неможливо атрибутувати фольклорну прозу, яка виконується у «меморатній конвенції». Є декілька підходів до виділення нарративу і визначення мінімальних ознак нарративності. Найбільш прийняти є підхід, коли нарративом вважають тексти, які мають часову структуру і містять зміну ситуації [10, с. 29]».

Сучасні дослідники народної прози часто акцентують на тому, що нарративні тести стали предметом вивчення багатьох сучасних гуманітарних наук. Зокрема, дослідниця фольклору про Першу та Другу світові війни Оксана Кузьменко стверджує, що «як об'єкт дослідження, усні оповідання, автобіографічні оповіді у формі меморатів, фабулатів чи переказів, які входять у силове поле терміна «фольклорний нарратив», стали плідним матеріалом для вирішення широкого спектру проблемних питань соціологів, істориків, етнологів, етнопсихологів, лінгвістів. Очевидно, що кожна із дисциплін виробила чи формує свою методологічну базу дослідження сучасних сюжетних текстів, які належать не тільки індивідуальному досвіду особи, але головню є відтворенням (або творчим повторенням) досвіду колективного, в якому синтезувалися загальнокультурна та комунікативна інтенції оповідача» [16, с. 286].

Особливість усного нарративу полягає в тому, що автор і наратор поєднуються в одній особі. Російська фольклористка Юлія Емер у своїх дослідженнях акцентує на відмінності фольклорних і літературних текстів щодо відношення їх до дійсності та особливостей наратування [17]. Розвиваючи цю тему, укра-

їнська дослідниця Лілія Давидюк у статті «Наративний дискурс усних неказкових оповідань» зазначає, що «нарація фольклорних творів презентує способи структурування народного досвіду, що визначається насамперед епічною позицією творця-оповідача щодо комунікативно реалізованих подій» [18, с. 16].

Як уже зазначалося, сьогодні дослідники звертають увагу на спроможність сучасного фольклору виражати приховані символічні значення. Підтвердженням цьому є й те, що коли за об'єкт дослідження ми беремо розповіді про інші держави та національності, це нам дає можливість побачити та дослідити ті уявлення, вірування та стереотипи, які відображають символічну картину світу. Постійні міжкультурні та міжнаціональні взаємодії сприяють утворенню фольклорних стереотипів, які передбачають трансляцію соціально важливої інформації каналами усної комунікації, застосовуючи для цього сталі відтворювані структури та систему семантичних універсалій (знаків). Це і породжує міжнаціональні стереотипи та вірування.

Фольклор про німців та Німеччину є невід'ємною частиною усної народної творчості, яка формувалася через призму суспільно-політичних подій, що були основою для її розвитку та функціонування. Особливо активно цей пласт фольклору почав розширюватися в період політичних та соціальних катаклізмів, таких як Перша та Друга світові війни, хвилі еміграції та заробітчанства. Саме тому в наш час панує велика кількість різних думок, стереотипів та упереджень стосовно німців та Німеччини, які завдяки соціальному контексту та масовості стали елементами фольклору.

З точки зору фольклористики перспективним у наратології може виявитися цілий ряд підходів до аналізу розповідних текстів. Для нашого дослідження нарративів про Німеччину та німців ми взяли напрацювання представників структурної наратології, які дають змогу пояснити особливості формування розповіді на основі особистих вражень оповідача.

Матеріалом для нашого дослідження стали записи бесіди, виконані за методикою нарративного інтерв'ю. Розмова збирача з інформантом фіксувалася на цифровій носії, а потім розшифровувалася (транскрибувалася) згідно з існуючими вимогами зберігати лексичні, граматичні та синтаксичні особливості мовлення оповідача. Такі розповіді ми називатимемо нара-

тивом про німців та Німеччину. Водночас, коли за об'єкт аналізу ми беремо такі інтерв'ю, саме це дасть змогу відстежити закономірності відбору інформації та уможливить дослідження характеру структурної організації наративу. Основою нашого дослідження стали близько 50 наративних інтерв'ю, які були записані та розшифровані протягом останнього року. Нашими респондентами стали люди різного віку: починаючи від свідків Другої світової війни і закінчуючи представниками сучасної молоді (заробітчани, студенти), життя яких так чи інакше пов'язане з темою Німеччини та німців.

За нашими спостереженнями, як і в більшості наративів, виокремлюється два типи розповіді: перший тип гомодієгетичний — оповідач є персонажем історії, яку він розповідає. Близько половини нами почутих історій є історіями такого типу. Другий тип — з гетеродієгетичним наратором. Зазвичай це історії про події, коли родичі, або ж знайомі респондента були в Німеччині чи зустрічали німців. Наступні приклади ілюструють подані типи розповіді:

Ну та в кожного народу шось своє є. Як ми приїхали в Німеччину, то зразу будинки великі в очі кинулися, видно було, що люди живуть багато, в достатку. Роботи багато всякої є, можна було зробити, а не так як в нас. Порядок всюди, коло хатів прибрано так, охайно, листя як з дерев нападає, то зразу підмітають, щоб чисто було. А в нас в ті часи не було такого, хто мав добру роботу, то жив на широку ногу, а звичайний народ що мав, тим і втішався¹.

Мені запам'яталася архітектура і менталітет німців. Там надзвичайно красиві міста, які були оздоблені різними будинками, трьохповерховими, чотирьохповерховими, вони були надто привабливі, споруди виглядали дуже пишні і розкішно².

Коли ми говоримо про гетеродієгетичного наратора, то зазвичай він представлений близькими родичами, або друзями, які свій досвід та уявлення про Німеччину та німців переказували нашому оповідачеві.

В Німеччині я не була. Але мій чоловік працює далекобійником і часто бував у Німеччині по роботі. Він завжди із захопленням розповідав про цю

країну. Казав, що там дуже акуратно, чисто. Що скрізь порядок. Декілька днів він навіть проживав у родині. Його приймали дуже гостинно. І він має хороші спогади про їхню дружню сім'ю.

Так, там усе не так. Там набагато краще, ніж у нас тому, що Німеччина сильно економічно розвинена держава. У Німеччині чисто, упорядковано все. Ну нам ще до Німеччини дуже далеко³. Дуже часто в наративах, у яких йдеться про різнонаціональні та міжетнічні стереотипи та упередження, ми зустрічаємо цілі міфологеми, які втілюють важливий загальнолюдський досвід, частково виражаючи більш загальний зміст архетипів. Іспанський філософ та соціолог Хосе Ортега-і-Гассет зазначає: «Міфологема — конкретно-образний, символічний спосіб відображення реальності — стає своєрідною формулою не лише сприйняття людиною довкілля в усіх його вимірах, а й формулою комунікативного символічного засобу встановлення зв'язку з універсальними цінностями, закодованими у міфотворчих актах, засобу гармонізації людини і природи, способу розуміння міфу як ключа до інтерпретації інших культурних явищ» [19, с. 83].

Для міфологеми характерна постійна повторюваність, коли кожен з оповідачів звертається до певного образу. Це підтверджує Юлія Курята у праці «Міф на перетині психологічних та філологічних наук»: «Міфологема — термін для позначення стійких і повторюваних конструктів народного уявлення, що узагальнено відображають дійсність у вигляді чуттєво-конкретних персоніфікацій, сутностей, одушевлених істот, що мислилися архаїчною свідомістю як цілком реальні» [20, с. 229].

Найбільш поширеною міфологемою в наративах про німців та Німеччину є образ далекої землі, «де все не так, як у нас». Саме тут ми говоримо про осциляцію між полюсами структурних уявлень про світ — між **тут і там, ми і вони**. Щоб дослідити та виокремити цю протилежність, ми зосередилися на двох підставових механізмах наративізації досвіду, які, на мою думку, є найбільш відповідальним за зміст наративу — на повторюваності певних мотивів і метафор та на осциляції між «нами» і «ними». Наведемо деякі пасажі із розшифрованих інтерв'ю.

¹ Записано 21.01.2021 р. від М. С. М., м. Тернопіль).

² Записано 31.05.2021 р. від Д. І. М., с. Старий Скалат.

³ Записано 24.04.2021 р. від К. О. В., м. Дубно, Рівненська область.

Що мені запам'яталася, що дуже там гарно, в нас в селах такої нема краси, як там. В нас гарно в селах. Є такі села гарні, багаті, тоже все є, але там гарніші, там кожна сім'я свій будинок так гарно обгороджений, дерева гарно обсаджено. Дорога гарна, бруківка встелена, тротуари гарні, там чисто, там люди підтримують чистоту, не так як в нас, в нас нема чистоти, в нас кожний як йде, як викинув де-небудь, як-небудь, а там всьо в мусурники стоять, там люди акуратні, не тільки акуратні в себе дома, на подвір'ї в себе біля будинку, але й акуратні і за будинком на дорозі, на тротуарі, на доріжках, вони ніколи не розкидають, вони прибирають не тільки коло себе, а й попри дорогу⁴. Там все не так, як в нас, бо там і будова, і чистота всюди, німці то є німці, всюди в них чисто, може, і не всюди, ось як в селі, бо мене водила по місті, бо жила там і я дивилася тільки там. Але всюди гарно. І магазини, і лікарні, і всюди де вона мене водила мені дуже сподобалося⁵. Звертає на себе увагу той факт, що виконавці нарративів про німців на Німеччину виокремлюють певну ознаку того, що робить їх іншими від нас, «таке, чого у нас не зустрінеш». Зазвичай це предмети побуту.

Перше, що здивувало, — це навіть не дороги, бо багато хто казав завжди, що в Німеччині і в цілому в Європі набагато кращі, ніж у нас в Україні. Найбільше здивувало те, що в них на всіх домах, на всіх вікнах є засуви такі, як в нас на магазинах, що просто не штори або жалюзі, вони опускають ці засуви ззовні з дому⁶. Вони дуже люблять красу, щоб усе навколо дому було гарне: гарні дерева, гарні квіти, щоб гарно всередині було. Оці сердечка німці біля штор вішають. От вони собі так висять, я не бачила, щоб в нас вішали от на карніжі, на штори ось такі штуки. Вазончики, що мені дуже сподобалось, ростуть в таких великих горщиках, і в них дуже багато різних рослин насаджено⁷.

Там зовсім інші правила ніж у нас. Це мене дуже здивувало. Ось наприклад, коли ти вночі вигулю-

єш собаку, тобі обов'язково треба вдягнути жилетку, на собаці повинен бути нашійник, який має світитися. Це було обов'язково, там без жилеток ніхто не ходив. На велосипеді ти теж маєш бути в такій же жилетці, як в нас будівельники на якихось фірмах. Ось я тобі зараз покажу фото. Це мене так здивувало, що я сфотографувала. Та й таке то⁸.

У багатьох розповідях присутній детальний опис усього, що нас з ними різнить. З точки зору структури це одна з найбільш розгорнутих сцен нарративів про Німеччину. Стосовно ж семантики складається враження, що оповідач хоче переповісти найменші, найдрібніші деталі всього того, що він зміг побачити, або ж почути переказане від інших.

Ну... Як не так?... От в нас тоді, ще в той час не було світла... Ну електричества. Ще в нас цього ж не було. Не було в нас ще тих стіральних машинок. Ще того в нас нічого не було, а там вже на той час було. Там більш така цивілізована була країна. Там більше все це було. Каже тато: «Світло... Війна йде, бомблять. Не стало світла. Не стало світла — буквально дві-три години до обіду... Якщо зранку, то до обіду вже все — вже світло є». Ну а в нас же ж були і такі, що і два дні не було світла. Так як тато вже був старий... Ну що ж має робити? Телевізора того хоче подивитися. Нема світла — нема телевізора. І він каже... І завжди він так згадував: «Тож то у Німеччині бомблять, і вже зараз зроблять світло. А тут, — каже, — мирний час...». Ну така була відмінність⁹.

Там на подвір'ї в нас жили зайчики, звичайні дикі зайчики. Не дай Бог було їх вчепити. Ми жили в приватному будинку собі, самі українці, і ми так зранку відкриваєм віконечко, а в нас під дверима сидить зайчик. Там жила ціла сім'я, вони повсюди бігали. Там не так, як в нас, що всі йдуть на охоту і вистрілюють диких тварин, зайців там не можна чіпати. Ну з цим там все дуже строго.

Коли в них мусор вивозять, обов'язково треба сортувати. Не дай Бог щось покидати там, великі дуже штрафи за це все. Це є було в них таке,

⁴ Записано 23.04.2021 р. від Т. М. І., м. Тернопіль.

⁵ Записано 27.04.2021 р. від С. Б. Й., с. Велика Плавуча.

⁶ Записано 14.01.2021 р. від Д. О. В., м. Тернопіль.

⁷ Записано 29.04.2021 р. від П. О. М., м. Тернопіль.

⁸ Записано 29.04.2021 р. від П. О. М., м. Тернопіль.

⁹ Записано 26.04.2021 р. від А. С. П., с. Костянець, Ду-бенський р-н, Рівненська обл.

що там один раз в місяць, чи раз в пів року вивозять непотрібну техніку: отакі мікрохвильовки, плитки і все ставлять в одне місце, звідки мають забирати спеціальні машини¹⁰.

За нашими спостереженнями, значну увагу респонденти приділяють рисам характеру, на основі яких вибудовується образ «іншого», «чужого». Інтерпретувати ці особливості нарративу про Німеччину та німців допоможе імагологічний підхід. Завдяки своєму міждисциплінарному характеру імагологія використовує матеріали з найрізноманітніших джерельних баз, як то: література, фольклор, мистецтво, історія, етнографія, етнологія та ін. При цьому дослідження в області імагології спрямовані на розробку певної загальної моделі сприйняття іншомовної культури або культури представників іншої держави, нації.

На думку бельгійського компаративіста Гуго Дизеринка, імагологія зосереджується на вивченні колективних уявлень про інші етноси та культури [21]. На нашу думку, імагологічний підхід може виявитися плідним не лише при аналізі літературного, але й фольклорного тексту.

Застосовуючи імагологічну методологію, ми можемо побачити, як чітко та яскраво фольклорний нарратив відтворює характери людей, їхні ціннісні орієнтири, манеру мовлення, міжособистісні відносини, стереотипи повсякденного поведіння, сформовані в тому чи іншому соціокультурному середовищі. У той же час, дослідження в межах імагології вимагають запозичення та залучення відповідних знань, а також методологічної бази з різних сфер науки: історії, етнопсихології, культурології тощо. Не менш важливим джерелом для імагологічного дослідження є мова. У мові знаходить своє відображення ментальна картина світу певного народу, що склалася в ту чи іншу культурно-історичну епоху. Розглядаючи її характерні риси, дослідження «чужого» стає цінним джерелом інформації.

За нашими спостереженнями, образ «чужого» надто ідеалізується у співвідношенні «ми — вони». У нарративах більшості респондентів, на думку яких, ми ніколи не зможемо стати «такими, як вони», ми зустрічаємо наступні характеристики:

Німці — це нація акуратна, серйозна та дисциплінована. Вони намагаються дотримувати-

¹⁰ Записано 24.05.2021 р. від С. О. І., с. Палашівка, Чортківський р-н, Тернопільська обл.

ся правил, люблять порядок, серйозно підходять до всіх питань і іноді навіть надмірно педантичні. З приводу відкритості — все залежить від людини. В основному, німці досить відкриті і доброзичливі¹¹. На мою думку, до суто німецьких рис характеру належать працьовитість, старанність, пунктуальність, заощадливість, організованість, німці досить серйозні, вони мають прагнення до впорядкованості та відповідальності. За кордоном німців легко впізнають — це досить акуратний світлий одяг, впевненість у кожному русі, до того ж, їх завжди виказує мова — різка, наче вони спілкуються один з одним, так би мовити, наказом. Крім того їх любов до машин і різного роду механізмів, пристрасть до мандрювань теж зумовлена тим самим порядком.

На скільки мені відомо, то німці живуть по правилам, по законам, а ось щодо українців, то їм це не дуже притаманне. Нам ніколи такими не стати. Німці відповідальніші, на мою думку, ніж українці¹².

Цікавим є те, що у деяких респондентів думка про німів та Німеччину сформувалася на основі розповідей родичів, або ж знайомих. Це підтверджує той факт, що саме усна традиція є вагомим чинником у творенні текстів про інших. Наведемо деякі приклади.

Мої знайомі казали, що взагалі німці дуже серйозні та відповідальні. Вони дотримуються всіх правил, дуже працьовиті, також відкриті до людей і готові завжди прийти на допомогу, що не притаманне всім українцям¹³. Та, хоч я, на жаль, не був в Німеччині, але мені дуже багато знайомі розповідали про їх звичаї. Німці від нас дуже відрізняються ментально, бо у нас в Україні зазвичай все роблять аби як, а німці по своїй натурі є педантами, все до ідеалу має бути, зализано, прибрано, чистенько, гарненько. Наскільки мені розповідав знайомий, якщо там встати зранку і вийти в шкарпетках, то ти їх не забрудниш, бо в них дорожня служба дорогою з милом мие. Не

¹¹ Записано 06.04.2021 р. від Ш. В. В., с. Старий Олексинець.

¹² Записано 01.04.2021 р. від Г. Є. І., с. Старий Олексинець.

¹³ Записано 22.04.2021 р. від К. Ю. Р., с. Старий Олексинець.

знаю, на скільки це правда, а наскільки міф, але таке я чув¹⁴.

Сусідка моя розказувала, що німці м'які характером, толерантніші. Що в українців є така награна дружелюбність. Наші поки не роззнайомляються з людиною, то поводяться насторожено і обережно. В Німеччині заведено з ввічливості до всіх посміхатися, а в нас люди з кам'яним лицем проходять повз. Жінки в Німеччині не настільки доглянуті, як українки. А чоловіки — навпаки... І діти в німців часто «неопрятні»... Не розчесані можуть бігати. В Україні багато роботи звалено на жінку... І дитина, хата, робота. А в Німеччині чоловік може на себе взяти жіночу роботу. Ну от наприклад, піти в декрет. Для мене це трохи дивно і навіть смішно, але я таке чула. Таке мені розказували інші¹⁵. Особливості семантики образу німця в даному наративі визначаються передусім двома чинниками: сприймання його як з позитивної, так і з негативної сторони. Зазвичай на конструювання образу накладається система уявлень, властивих традиційній культурі, адже ми тут чітко простежуємо вплив етностереотипу, який будується на контраверсійності: «ми — такі, вони — інші». Респондентам, які побували в Німеччині та поспілкувалися з німцями, дуже часто найперше кидаються в очі риси характеру, які, на їхню думку, є надто відмінними від наших. Наведемо декілька прикладів:

Коли ти йдеш по вулиці і зустрічаєш їх, вони чи то йдуть, чи їдуть на велосипедах, **усміхаються**. Один позитив. Дуже контраст, коли ти приїжджаєш в Україну, то всі мають такі нахмурені обличчя, коли ти їдеш в Німеччину — всі **усміхнені**. В цьому найбільше помітно різницю. Особливо дуже милі бабці. Кожного ранку ти йдеш на роботу і бачиш, як вони з паличками займаються скандинавською ходьбою, на пробіжці, прогулянці, або на велосипедах. Всі вітаються «Доброго ранку» і в усіх **усмішка** на обличчі¹⁶. Ой, німці дуже працелюбні! Також я пам'ятаю, що німці дуже добрі і вони відгукуються на прохання людей. Ми з мамою не могли знайти магазин, запитались в німкені, яка проходила повз, і тьотя нам підка-

зала, як нам дійти до того магазину чи то ресторану, вже добре не пам'ятаю. Також німці дуже відповідально ставляться до роботи. Ми з мамою як були у тому магазині, вони нас проконсультували, допомогли нам вибрати плаття. Вони такі **доброзичливі, щирі** і такі **привітні**¹⁷.

Ціни зовсім інші в Німеччині, якість продуктів, навіть ставлення тих самих продавці до клієнтів зовсім інше, краще, **приємніше**, розказую вам зі свого досвіду. Ось ця **привітність людей** вразила мене. Ідучи по вулиці, на тебе ніхто не подивиться косо, а навпаки — **посміхаються**. Що ще мене здивувало, до речі, це те, що коли в нас в Україні подається руку жінці, це якось дивно виглядає, а у Німеччині то нормально, коли чоловіки вітаються за руку з жінкою. Німці, на мій перший погляд дуже **милі** люди, надзвичайно **доброзичливі та чуйні**¹⁸.

Проте не завжди позитивний образ домінує у даних наративах. Великого значення наші респонденти надають такій категорії, як менталітет німців. У їхньому розумінні менталітет гранично зближений із поведінкою та загальними рисами характеру, які в сукупності набувають вигляду стійких формул — стереотипів. Така стереотипізація вибудовує лінію «свій — чужий», де ментальна відчуженість переростає у негативний образ, характерними ознаками якого є закритість, відстороненість, строгість та надмірна дисциплінованість.

Одна дівчина поїхала в Австрію, там закінчила навчання і там залишилася. Каже, що там непогано, але німці такий народ, який рахує себе вищою расою. Ця дівчина розказувала, що на роботі як працівники вони можуть про щось поговорити, то вони ніколи нікого **не пускають в своє особисте життя**, суто офіційні стосунки на роботі, а комусь **відкрити душу — то в них тако-го нема**. Вона розповідала, що вони настільки **закриті**, а тим паче для іноземців. **Особисте — то для них табуована тема**¹⁹.

«Пригадую, як і вони в роботі: ніколи від них не почуєш зайвого, важко з ними жартувати, завжди думаєш, **щоб не перейти межу особистісного**. І мене

¹⁴ Записано 01.05.2021 р. від М. Б. С., м. Шумськ.

¹⁵ Записано 26.04.2021 р. від М. Л. Г., м. Дубно, Рівненська обл.

¹⁶ Записано 29.04.2021 р. від П. О. М., м. Тернопіль.

¹⁷ Записано 21.04.2021 р. від К. А. В., м. Тернопіль.

¹⁸ Записано 30.03.2021 р. від Н. А. С., м. Збараж.

¹⁹ Записано 04.05.2021 р. від Г. О. М., м. Збараж, Тернопільської обл.

часто дратувала та їхня **дисципліна та закритість**. Два слова скажуть — і йдуть, а тобі потім приходиться ще перепитуватись по сто раз²⁰.

Досліджуючи інший тип фольклорної розповіді — чарівну казку, Лідія Дунаєвська редукує Проппівську семиперсонажну систему дійових осіб казки до триперсонажної, виділяючи добротворця, злотворця та помічника [22]. У досліджуваних нами наративах німець може виступати в усіх трьох іпостасях. Ці ролі особливо яскраво проступають в наративах про Другу світову війну.

Тут варто звернути увагу, що образ німця-нелюда у фольклорі вже достатньо добре досліджений [8; 9]. Однак наш матеріал дає змогу інтерпретувати цей образ дещо в іншому ракурсі. Німець, від якого очікують злого, несподівано стає помічником і рятівником для оповідача-українця чи його рідних.

Проте впадає в око й те, що в записаних нами наративах німецькі солдати виступають не тільки злотворцями (ворогами), але й в деяких випадках добротворцями та помічниками, що так чи інакше допомагали у скрутній ситуації. Особливе місце в таких розповідях займає фігура помічника, який виступає однією з обов'язкових структурних одиниць в системі дієвих осіб.

Та були різні німці, був такий один, коли наш дідо був слабкий, то німець його вилікував, бо ми тут перебували, то мені мама розказувала, що мама на городі, а дитина кричала, а він закликав був з городу маму, бо наш Володимир був вродженим в 44-му році, якраз в 45-му році скінчилася війна, але в 44-му році вони були в нас, ну а ще як можна назвати їх, що були різного характеру, були добрі, доброзичливі і були такі **добрі**, що вони і **допомагали**, і що в них лікарі, і що дідо так во все хворів, а ти знаєш тут зимно було, і на плечах йому зробилася така відкрита рана, ну а то воєнний час, що шпиталь є, чи шо? Був один лікар і він вилікував діда, вони тут во стояли в нас во в тім будинку. Шо є всякі, що вони на нас дивилися ненависними очима, що вони нас грабували, а були такі, що навіть і дали їсти, і і лікарі були шо виліковували, і вони такі були **добррозичливі**...²¹

²⁰ Записано 16.03.2021 р. від Б. Б. І., с. Кобиліволоки, Тернопільського району, Тернопільської обл.

²¹ Записано 9.05.2021 р. від Б. Т. М., с. Конюхи, Козівського р-н, Тернопільської обл.

Наша Мілька мала нарив тут во під пахвою, і він [німець] взяв Мільку за руку нашу, мою сестру, і повів до дохтора, і той дохтор її розрізав, вилікував, і ніхто копійки не взяв, я про німців, наприклад, ніц не маю такого. **Добрими** були²².

Вони [німці] були людьми **добрими**, завжди нам **допомагали**. А ми їсти їм давали. А мами мої не було, то сестра Дарка варила їм бараболі, молоко квасне давала, і вони те їли, в хаті були, на землі спали, бо не було де, хата маленька була. А такого злого я нічого не знаю про них, вони були люди **добрі**, нічого ніхто не витворяв, збитків не робив²³.

Баба наша розказувала, що тримали кухню німецькі солдати і що там готували їсти. Вони були **добрими** і ту їжу приносили, і взуття приносили, давали нашим людям, але так поганого нічого не робили, а просто, були такі, ну як сказати, щирі-щирі. Якщо могли чимось допомогти, то **допомагали**. О то баба наша розказувала, бо вона тут була і вона то вже пам'ятає, як, каже, приносили, взуття приносили, давали. Те, що мали, тим **допомагали**²⁴.

Висновки. Фольклор про Німеччину та німців є невід'ємною складовою нашої народної словесності, яка формувалась та трансформувалась століттями, створюючи стереотипи, упередження та цілі міфологеми, що стали носіями важливого загальнолюдського досвіду, дієвим механізмом суспільної комунікації та засобом відображення колективної думки.

Як бачимо, в наративних текстах образ німця та Німеччини може розкриватися через просторову модель. Це чітко простежується у меморативній конвенції, яка характеризується ускладненістю сюжету, адже в ньому герой одночасно перебуває учасником і свідком події. Аналіз нашого матеріалу засвідчує, що цим наративам властиві два типи розповіді: гомодієгетичний та гетеродієгетичний. Останній зазвичай представлений родичами, або ж знайомими. Найбільш поширеною міфологемою є образ «далекій землі», де все по-іншому, ніж у нас. Те, що нас

²² Записано 30.05.2021 р. від К. Н. С., с. Конюхи, Козівського р-н, Тернопільської обл.

²³ Записано 29.05.2021 р. від М. М. В., с. Конюхи, Козівського р-н, Тернопільської обл.

²⁴ Записано 06.05.2021 р. від С. Г. В., с. Конюхи, Козівського р-н, Тернопільської обл.

різнити, респондент намагається передати точно і детально, при цьому чітко та яскраво відтворюючи характери людей, їхні ціннісні орієнтири, манеру мовлення, міжособистісні відносини та стереотипи повсякденного поведіння.

1. Дей І. *Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича*. Київ: Наукова думка, 1983. 526 с.
2. Пантелеймон Куліш: етнограф, фольклорист, літературний критик (збірка першоджерел). Умань: ПП Жовтий, 2009. 252 с.
3. Драгоманов М. *Літературно-публіцистичні праці: у 2 т.* Київ: Наукова думка, 1970. 531 с.
4. Кирчів Р. *Іван Франко: Дух, наука, думка, воля: матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка*. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. Т. I. С. 881—898.
5. Кузеля З. *Народна духовна культура: Народні звичаї, народна мистецька творчість*. Київ, 1994. С. 228—239.
6. Гнатюк В. *Нарис української міфології*. Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2000. 263 с.
7. Мишанич С. *Фольклористичні та літературознавчі праці. Т. I. Загальнометодологічні аспекти. Поетика фольклорних жанрів. Порівняльні студії*. Донецьк: Донецький національний університет, 2003. 558 с.
8. Мишанич С. *Фольклористичні та літературознавчі праці. Т. II. Літературознавчі студії. Народні месники України у фольклорі. Талановиті носії і творці фольклору: до проблеми еволюції фольклорної традиції. З історії української фольклористики. Науково-популярні статті*. Донецьк: Донецький національний університет, 2003. 470 с.
9. Кузьменко О. *Драматичне буття людини в українському фольклорі: концептуальні форми вираження (період Першої та Другої світових воєн): монографія*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2018. 728 с.
10. Лабашук О. *Натальний наратив і усна традиція: синтактика, семантика, прагматика: монографія*. Тернопіль: Підручники і посібники, 2013. 320 с.
11. Богданов К.А. *Повседневность и мифология: исследование по семиотике фольклорной действительности*. Ін-т рус. лит. (Пушкин. дом) РАН, Отд. фольклора. СПб.: Искусство-СПБ, 2001. 437 с.
12. Гінда О. *Поетична творчість української трудової спільноти в Італії початку ХХІ століття в контексті фольклорної традиції: монографія*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 546 с.
13. Барт Р. *Введение в структурный анализ повествовательных текстов*. Москва: МГУ, 1987. С. 387—422.
14. Шмид В. *Нарратология*. Москва: Языки славянской культуры, 2003. 312 с.
15. Папуша І. *Що таке наратологія? (огляд концепції). Наративні виміри літератури: матеріали міжнародної конференції з наратології*. Тернопіль, Україна, 23—24 жовтня 2003 р. *Studia methodologica*. Вип. 16. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2005. 330 с.
16. Кузьменко О. *Епізод як структурна домінанта фольклорних наративів про Першу світову війну*. URL: <https://nz.lviv.ua/archiv/2012-2/14.pdf>.
17. Эмер Ю.А. *Фольклорный жанр (к проблеме лингвокогнитивного моделирования)*. *Вопросы когнитивной лингвистики*. Тамбов, 2009. № 2. С. 107—116.
18. Давидюк Л. *Наративний дискурс усних неказкових оповідань*. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2017. Vol. (39). Issue 143.
19. Ортега-і-Гассет Х. *Вибрані твори*. Київ: Основи, 1994. 420 с.
20. Курята Ю.В. *Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірн. наук. праць*. 2010. Т. XII. Ч. 4. С. 225—232.
21. Dyserinck H. *Komparatistik. Eine Einführung*. Bonn: Bouvier, 1977.
22. Дунаєвська Л.Ф. *Українська народна проза (легенда, казка). Еволюція епічних традицій*. Київ: Бібліотека українця, 1997. 360 с.

REFERENCES

- Dei, O. (1983). *Folklore records of Marko Vovchok and Opanas Markovych*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Pobirchenko, N., & Kravchenko, O. (2009). *Panteleimon Kulish: ethnographer, folklorist, literary critic*. Uman: PP Zhovtyi [in Ukrainian].
- Drahomanov, M. (1970). *Literary and journalistic works: in 2 volumes*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Kyrchiv, R. (2008). *Ivan Franko: spirit, science, thought, will: materials of the International Scientific Congress dedicated to the 150th anniversary of the birth of Ivan Franko*. Lviv: Vyd. tsentr LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].
- Kuzelia, Z. (1994). *Folk spiritual culture: Folk customs, folk art*. *Encyclopedia of Ukrainian Studies* (Pp. 228—239). Kyiv [in Ukrainian].
- Hnatiuk, V. (2000). *Essay on Ukrainian mythology*. Lviv: In-t narodoznavstva NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Myshanych, S. (2003). *Folklore and literary works (Vol. 1: General methodological aspects. Poetics of folk genres. Comparative studies)*. Donetsk: Donetsk National University [in Ukrainian].
- Myshanych, S. (2003). *Folklore and literary works (Vol. 2: Literary studies. People's avengers of Ukraine in folklore. Talented carriers and creators of folklore: to the problem of evolution of folklore tradition. From the history of Ukrainian folklore. Popular science articles)*. Donetsk: Donetsk National University [in Ukrainian].
- Kuzmenko, O. (2018). *Dramatic human existence in ukrainian folklore: conceptual forms of expression (the period of*

- XXI and XXII). Lviv: Instytut of Ethnology of the NAN of Ukraine [in Ukrainian].
- Labashchuk, O. (2013). *Natal narrative and oral tradition: syntactics, semantics, pragmatics: monograph*. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].
- Bohdanov, K. (2001). *Everyday life and mythology: research on the semiotics of folklore reality*. Institute of Russian Literature (Pushkyn. dom) RAN, Otd. folklor. SPb.: Yskusstvo-SPB [in Russian].
- Hinda, O. (2015). *Poetic creativity of the Ukrainian labor community in Italy at the beginning of the XXI century in the context of folklore tradition: monograph*. Lviv: LNU of Ivan Franko [in Ukrainian].
- Bart, R. (1987). *Introduction to the structural analysis of narrative texts. Foreign aesthetics and theory of literature of the XIX—XX centuries: treatises, articles, essays*. Moscow: MHU [in Russian].
- Shmid, V. (2003). *Narratology*. Moscow: Languages of Slavic Culture [in Russian].
- Papusha, I. (2005). What is narratology? (review of the concept). Narrative dimensions of literature: materials of the international conference on narratology. Ternopil, Ukraine, October 23—24, 2003. *Studia methodologica* (Issue 16). Ternopil: Editorial and Publishing Department of TNPU [in Ukrainian].
- Kuzmenko, O. (2012). *Episode as a structural dominant of folk narratives about the First World War*. Retrieved from: <https://nz.lviv.ua/archiv/2012-2/14.pdf> [in Ukrainian].
- Emer, Yu. (2009). Folklore genre (on the problem of linguocognitive modeling). *Questions of cognitive linguistics*, 2, 107—116 [in Russian].
- Davydiuk, L. (2017). Narrative discourse of oral non-fiction stories. *Science and Education a New Dimension. Philology* (Vol. (39), issue 143) [in Ukrainian].
- Orteha-i-Hasset, Kh. (1992). *Selected works*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
- Kuriata, Yu. (2010). *Problems of general and pedagogical psychology: Collection of scientific works* (Рр. 225—232) [in Ukrainian].
- Dyserinck, H. (1977). *Komparatistik. Eine Einführung*. Bonn: Bouvier [in German].
- Dunaievskia, L. (1997). *Ukrainian folk prose (legend, fairy tale). Evolution of epic traditions*. Kyiv: Biblioteka ukraintsia [in Ukrainian].